

Witgele lenteroos wiegelt renteloos

Hugo Brandt Corstius

*werd geboren in 1935 in Eindhoven. Volgde colleges wiskunde, filosofie en algemene taalkunde te Amsterdam en promoveerde over computertaalkunde. Hij is schrijver en wiskundige.
Adres: Corellistraat 14, NL-1077 HD Amsterdam*

Honderdduizend keren komt het voor dat een Nederlands woord uit dezelfde letters bestaat, maar in een andere volgorde, als een ander Nederlands woord. Men noemt zulke woorden *anagrammen*. Dat het er 100.000 zijn, weten wij pas sinds in het jaar 2000 de dertiende druk van *Van Dale* in cd-vorm verscheen. Het getal berust op een steekproef, dus het kunnen er enkele duizenden meer of minder zijn.

Van geen taal ter wereld is mij zo'n groot aantal anagrammen bekend. Schattingen over het Nederlandse anagrammental kwamen nooit boven de 40.000 uit. De 720.000 woordvormen op de *Van Dale*-cd zijn voor het merendeel lange woorden. Voor een lang woord is het moeilijker een anagram te zijn. Maar er zijn zo veel lange woorden, dat ik het aantal anagrammen op de cd op 80.000 stel, terwijl er nog 20.000 via enkele trucjes direct zijn af te leiden uit niet-opgenomen woordvormen (aanvoegende wijs, meervoud van verkleinwoord, verbogen vorm van deelwoord enz.).

Niemand zal die 100.000 anagrammen willen zien. Er zitten parels onder, maar het zal jaren duren voor die opgedoken worden. Ik doe hier iets bescheiden. Ik onderzoek de anagrammen die het resultaat zijn van twee simpele processen, en ik geef er de naar mijn smaak mooiste voorbeelden van.

Wanneer is een anagram mooi? Dat kan om semantische redenen zijn (latent talent, rekkelijk kerkelijk), maar ik ontleen mijn waardering vooral aan de verrassing. Zelfs bij de twee simpele processen zijn er anagrammen die verbazen. Als u de vier woorden in de titel bekijkt, dan merkt u natuurlijk direct dat *renteloos* en *lenteroos* anagrammen zijn, vanwege het rijm. De twee woorden hebben de plaatsen van de r en de l verwisseld. Datzelfde proces van verwisseling van twee letters levert ook het andere paar woorden uit de titel, *witgele* en *wiegelt*, waarin de letters van de derde en laatste plaats zijn verwisseld.

Er zijn ongeveer vijfduizend anagrammen die het gevolg zijn van het ruilen van twee letters. Ik zal er vijftig voorbeelden van geven.

Een nog eenvoudiger proces zien we bij anagrammen als *reuzin-ruziën* en *sirene-sieren*. Hier is de letter e gaan wandelen. Er zijn ongeveer tienduizend anagrammen die het gevolg zijn van zulke sprongen van een enkele letter. Ook daarvan geef ik vijftig voorbeelden.

Bij de ruil-anagrammen zal ik eerst 24 gevallen geven waarbij een van de ruilletters de l van *letter* is, terwijl de andere letter alle waarden van het alfabet (met uitzondering van l en q) aanneemt:

A	balden	bladen
B	bijklussen	lijkbussen
C	collocatie	loclocatie (een spoorwegterm)
D	driedelig	driedelig (natuurlijk eendelig, vierdelig, tiendelig...)
E	beeldig	beledig
F	filter	lifter
G	gelaten	legaten
H	heerluizen	leerhuizen
I	viool	vlooi
J	sjilpt	slijpt
K	valkuil	valluik
M	malheid	lamheid
N	schimmenwereld	schimmelwerend
O	gevolgen	gevlogen
P	poolster	loopster (hier is het accent verrassend verschoven)
R	renteloos	lenteroos
S	schrijfsel	schrijfles
T	talent	latent
U	pulkte	plukte
V	reveleren	releveren
W	weerleg	leerweg
X	Axel	Alex
IJ	ijlst	lijst
Z	ontzuilen	ontluizen

Nu 25 opmerkelijke anagrammen waarbij alle letters van het alfabet (min de Q) als ruilende letter optreden. Met welke andere letter geruild wordt kunt u steeds uit het voorbeeld aflezen.

A	pastiche	pistache
B	boenen	o-benen

C	incest	insect
D	douwen	wouden
E	hymen	hymne
F	fabel	afbel
G	geocentrisch	egocentrisch
H	hom	ohm
I	meineden	menieden
J	jonge	gonje
K	kittelen	litteken
L	gemolken	gemonkel
M	hamer	harem
N	nagewas	wagenas
O	Hongaren	hangoren
P	patisserie	tapisserie
R	rekkelijk	kerkelijk
S	besta	beats
T	witgele	wiegelt
U	duobakken	oudbakken
V	vaderen	daveren
W	woordarm	doorwarm
X	x-as	sax
IJ	bijstreken	bestrijken
Z	zondige	donzige

Van de tienduizend anagrammen die ontstaan door het springen van een letter geef ik hieronder de naar mijn gevoel mooiste 25 exemplaren, voor elke letter een.

A	amenderen	meanderen
B	berinnen	erbinnen (de b-sprong werkt op <i>beroven en beruiten</i> net zo)
C	geschokt	geshockt (met een Engels insluitend klein betekenisverschil)
D	donderaars	onderaards

E	kleingeld	klingelde*
F	foliant	olifant
G	grossier	rossiger*
H	hopakker	ophakker
I	hierna	hernia*
J	joude	oudje
K	kafmolen	afmolken

Tekening Jan.

L	lafheden	afhelden
M	manieren	animeren
N	ongetroost	ogentroost
O	omarmt	marmot
P	plichten	lichtpen
R	bovenramen	bovenarmen
S	versificatie	verificaties*
T	tafelde	aftelde
U	geürineerd	geruïneerd (ook het trema heeft een ong gemaakt)
V	voertuig	overtuig
W	zwoel	zowel
X	ex-Tai	e-taxi (een taxi die op internet te bestellen is)
IJ	ijzig	zijig
Z	bezuren	beurzen

Bij de volgende letters plaatste ik een *:

E. De e-sprong maakt vaak vrouwelijke woorden als *atleet-atlete*. We zagen al *reuzin* en *sirene* met e-sprong ontstaan. Bijzonder zijn de anagrammen: *kasteleïnse - kasteleïnes*, *apothekersassistente - apothekeres-assistent*.

G. De letter G is van de eerste naar de zesde plaats gesprongen. Het had ook naar de vijfde positie kunnen zijn (*generiek-energiek*), de vierde (*grijpen-rijgpen*), de derde (*green-regen*) of de tweede (*geeltje-egeltje*).

I. De i-sprong blijkt vreemde woorden naar het Nederlands te vertalen:

Tekening Jan.

Uit het Azerbeidzjaans	oio	ooi
Uit het 'Vlaams'	contrarie	contraire
Uit het Canadees	bruni	bruin
Uit het Duits	Endspiel	eindspel
Uit het Engels	tulip-face	tulpfacie
Uit het Frans	mémoire	memorie
Uit het Gaelic	brasserie	brassière
Uit het Hondurees	fierropopular	ferropopulair
Uit het Italiaans	baia	baai
Uit het Jiddisch	peins	penis
Uit het Keuls	einslep	insliep

S. Andere meervouden op -s ontstaan door de s op de laatste plaats te zetten van woorden als *psalter*, *pleister*, *beestje*, *bijster*, *hengsel*, *rechtser*, *helser*, *afzetster*, *bezitster*, *voorzitster*...

Een bijzondere vorm van springen is die waarbij de eerste letter van een woord over het hele woord heen springt en zich op de laatste plaats nestelt. Daarvan zijn 300 gevallen en ik geef weer voor elke letter, op Q en X na, een voorbeeld. De gevallen voor C, J, X, IJ en Z heb ik zelf moeten verzinnen.

A	amandel	Mandela
B	blo	lob
C	coma-toni	omatonic (de tonic die oma gaarne drinkt)
D	doordruppelen	oordruppelend*
E	esoterisch	soterische
F	factie	actief

G	glee	leeg
H	havezaat	Avezaath
I	Irak	raki
J	jodiumrams	odiumramsj
K	kwel	welk
L	lade	adel
M	made	adem
N	nijvere	ijveren
O	oma	Mao
P	plee	leep
R	regale	egaler
S	spreker	prekers
T	toverboek	overboek*
U	ure	reu
V	VBO	BOV
W	WAO	AOW
X	xenota	enotax
IJ	ij-vispart	vispartij
Z	zadelhert	adelhertz

*De gevallen *doordruppelen* en *toverboek* zijn slechts voorbeelden uit een hele rij soortgelijke gevallen (dóórverdoven, doorkruipen, toverslaap, tovervis) die met woorden als *donderwerken-onderwerkend*, *tinbagger-inbaggert*, *topdroog-opdroogt* voor tientallen totaalsprong-gevallen zorgen.

Over de honderdduizend anagrammen van het Nederlands is het laatste woord nog lang niet gezegd. Ik heb hier slechts van twee simpele anagram-technieken laten zien dat ze tot verrassende, esthetische, intrigerende gevallen kunnen leiden.